

H. K. Riikonen

Stoalaisuuden pitkä perinne

Stoalaisuus. Tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia. Toimittaneet Teija Kaarakainen ja Jari Kaukua. Gaudamus, Helsinki 2004. 382 s.

Marcus Aurelius, *Itselleni. Keisarin mietteitä elämästä.* Suomentanut [sekä johdannon kirjoittanut ja selitykset laatintu] Marke Ahonen. Basam Books, Helsinki 2004. 314 s.

Cervantesin *Don Quijoten* toisessa osassa (luku 42) nimihenkilö neuvoo aseenkantajaansa Sancho Panzaa, joka on lähdössä Baratarian saaren käskynhaltijaksi. Kuten romaanin seuraavan luvun alussa mainitaan, Don Quijoten hulluus ilmeni ai-

noastaan silloin, kun käsiteltiin ritariasioita; muuten hän osoittaa selvää ymmärrystä. Näin on myös hänen Sancholle pitämässään puheessa, jossa hän julistaa eräänlaista yksinkertaistettua stoalaisuutta. Hän nimeää itsensä Sancholle oh-

jeita antavaksi Catoksi, viitaten näin Rooman historian hahmoon, joka usein esitettiin esikuvallisena stoalaisena. Don Quijote painottaa esimerkiksi hyvettä, itsensä tuntemista, kohtuullisuutta ja lempeyttä. Hänen kuvauksensa hyveellistä elämäntapaa

noudattavan ihmisen elämänkulusta hamaan kuolemaan muistuttaa jossain määrin stoalaista käsitystä elämän tasaisesta virrasta (*eurhoia*).

Don Quijoten puhe on vain yksi esimerkki niistä lukuisista renessanssin aikaisista esityksistä, joissa tavalla tai toisella seurailtiin ja mukailtiin stoalaisten opetuksia. Ottaen huomioon jo pelkästään sen suuren vaikutuksen, joka antiikin stoalaisuudella on ollut, on aiheellista esitellä sen alkuperäislähteitä myös suomeksi.

Stoalaisuutta onkin Suomessa esitelty pitkään. Lähinnä se on tapahtunut käännösten muodossa. Kreikankielisestä aineistosta on Epiktetoksen tekstejä julkaistu suomeksi, *Enkheiridion* (Käsikirja) nimellä *Ojennusnuora* 1919 (suomentajana K. Jaakkola) ja *Käsikirja ja keskusteluja* 1978 (Marja Itkonen-Kaila). Marcus Aureliuksen *Itsetutkisteluja* ilmestyi suomeksi 1950 (Yrjö Raivio). Senecan *Kaitselmuksesta* ilmestyi käännöksenä 1928 (K. P. Kallivaara), ja valikoima hänen kirjeitään ja tutkielmiaan vuonna 1960 (J. A. Hollo). Ciceron teos *Velvollisuuksista*, joka usein on mainittu stoalaisuuden yhteydessä, ilmestyi suomeksi 1967 (Marja Itkonen-Kaila). Jonkin verran on tehty myös stoalaisuuteen kohdistuvaa tutkimusta: Siegfried Jäkel tarkasteli suppeahkossa monografiassa (Turku 1991) Marcus Aureliuksen keskeisiä oppeja erityisesti hänen terminologiansa valossa, Sirkka Heinonen puolestaan tutki väitöskirjassaan (Helsinki 1999) Senecan käsitystä inhimillisestä kanssakäymisestä luonnon kanssa ja teknologian merkitystä siinä ja Anneli Luhtala samoin väitöskirjassa (Helsinki 1997) stoalaista kielitiedettä. Mainittakoon myös, että Epiktetos-suomennoksensa esipuheessa K. Jaakkola korosti Epiktetoksen ja Uuden testamentin opetusten yhteyksiä ja liitti mukaan jopa luettelon samantapaisista kohdista.

Stoalaisuudesta suomeksi saatavaa aineistoa lisäävät ratkaisevalla tavalla Teija Kaarakaisen ja Jari Kaukuan toimittama teos *Stoalaisuus* ja Marke Ahosen uusi suomennos Marcus Aureliuksen teoksesta *Ta eis heauton* otsikolla *Itselleni. Keisarin mietteitä elämästä*.

Stoalaisuus-teos on rakentunut sekä tutkielmista että alkuperäistekstien käännöksistä. Aluksi Juha Sihvola johdattaa aihepiiriin keskeisten toimijoiden, kreikkalaisten kynnikkojen ja Kreikan ja Rooman stoalaisten kautta, minkä jälkeen Marke Ahonen tarkastelee stoalaisen etiikan juuria kynnikkojen ajattelussa. Seuraavissa neljässä artikkelissa, kirjoittajinaan Mika Perälä, Simo Knuutila, Pauliina Remes ja Juha Sihvola, tarkastellaan stoalaisen ajattelun eri puolia, monessa tapauksessa myös suhteessa Aristoteleen, Platonin ja platonistien ajatteluun. Lopuksi siirrytään myöhempiin aikoihin: Mikko Yrjönsuuri esittelee stoalaista etiikkaa keskiajalla ja Teija Kaarakainen renessanssin stoalaisuutta.

Artikkelit, jotka valaisivat sangen monitahoisesti kynnikkojen ja stoalaisten ajattelun eri puolia, ovat kauttaaltaan sekä asiantuntevia että selkeitä. Kirjoittajat ovat kiinnittäneet huomiota sekä yksittäisten käsitteiden merkitykseen että stoalaisten ajattelun suurempiin linjoihin. Alotsikkonsa mukaisesti teos keskittyy tietoon, tunteisiin ja hyvään elämään. Sen sijaan stoalaisten logiikka ja kieliteoria, joista sinänsä olisi ollut kiinnostavaa kuulla, on jätetty esityksen ulkopuolelle.

Voinee ajatella, että stoalaisuuden opeista nykyajan kannalta kaikkein aktuellein olisi Juha Sihvolan artikkelissaan esittelemä maailmankansalaisuuden idea. Yhteyden vetäminen nykyiseen globalisaatioon voisi helposti saada hyvinkin banaalin sävyn, minkä Sihvola on kuitenkin täysin välttänyt. Marcus Aureliuksen yhteydessä hän kirjoittaa: ”Marcus asettaa meidät siis valinnan eteen: rakasta innohimoisesti läheisiäsi ja luovu maailmankansalaisuudesta tai ole globaalisti oikeudenmukainen mutta tyydy vesitettyyn tunne-elämään. On mielenkiintoinen mutta yllättävän vaikea kysymys, ovatko nämä ainoat vaihtoehdot. Kansainvälistä tai globaalia oikeudenmukaisuutta koskevassa keskustelussa on usein jouduttu tämän ongelman eteen.” Sihvola jättää asian lukijan jatkopohdinnan käsiin.

Vaikka yleisessä tietoisuudessa stoalaisuus tunnetaan kai lähinnä melko

käytännöllisten eettisten opetusensa perusteella, *Stoalaisuus*-teoksen tärkeintä antia on huomion kiinnittäminen tunneteoriana. Aihetta sivutaan useissa yhteyksissä, mutta keskeisesti se on esillä Simo Knuutilan artikkelissa ”Ensimmäinen liike”. Esiteltyään lyhyesti Platonin ja Aristoteleen käsityksiä Knuutila siirtyy käsittelemään Khryssippoksen vaikutusvaltaiseksi osoittautunutta näkemystä, eräänlaista tunteen arvostelmateoriaa. Sen käsittelyä tosin vaikeuttaa lähdemateriaalin puutteellisuus. Klassisen kauden jälkeen Knuutila siirtyy aleksandrialaiseen teologiaan ja siitä Augustinukseen ja varhaiskeskiaikaan. Näin saadaan varsin kattava käsitys stoalaisen tunneteorian kehityksestä keskiaikaan asti.¹ Luontevaa jatkoa Knuutilan esitykselle on Pauliina Remesin artikkeli, jossa esillä on stoalaisten tunneterapia, myös verrattuna Platonin ja Plotinoksen näkemyksiin. Stoalaisille kysymys oli järjen sisäisestä terapiasta, ts. oman toiminnan tarkkailusta ja muokkaamisesta, mitä kautta päästään terapeuttisiin tuloksiin. Artikkelinsa lopussa Remes muistuttaa siitä, miten kritiikille altis stoalaisten tapa supistaa sisäisen alue on. Remes esittelee tätä kritiikkiä nimenomaan Humen kautta. Hän viittaa myös siihen kiinnostavaan keskusteluun, jota Sokrates ja Kallikles käyvät Platonin *Gorgiaassa*.

Käännösvalikoima

Teoksen jälkimmäinen osa koostuu alkuperäistekstien käännöksistä. Mukana on valikoima katkelmia varhaisstoalaisuuden tunneteoriana valaisevista teksteistä, Senecan tutkielma *Suuttumuksesta* (*De ira*) ja Epiktetoksen *Käsikirja*. Myöhempää stoalaisuutta edustaa Guillaume du Vairin esitys stoalaisten moraali-filosofiasta. Kreikankieliset tekstit on kääntänyt ja selittänyt Marke Ahonen ja Senecan tutkielman Jari Kaukua. du Vairin tekstin ovat suomentaneet Teija Kaarakainen, Jari Kaukua, Juhana Toivanen ja Mikko Yrjönsuuri; selitykset ovat Kaukuan.

Teoksessa mukana olevat varhaisstoalaisten katkelmat ovat peräisin

– paitsi Andronikoksen nimissä säilyneestä teoksesta *Tunteista* ja Diogenes Laertiokselta – toisaalta 400-luvulla jKr. vaikuttaneelta Stobaiokselta, joka esitti tiivistelmän stoalaisesta tunnetoriasta, toisaalta antiikin vaikutusvaltaisimmalta lääkäriltä Galenokselta, hänen teoksestaan *Hippokrateen ja Platonin opeista*. Galenos esittää lainauksia varsinkin Khrysippokselta, mutta kun hän tunsi ”paikoin patologisen syvää vastenmielisyyttä Khrysipposta kohtaan”, kuten Marke Ahonen on asian ilmaissut, on hänen esitykseensä ja lainauksiinsa suhtauduttava varovasti. du Vair on tässä yhteydessä kiinnostava, paitsi yleensä esimerkkinä myöhemmästä stoalaisuudesta, erityisesti sikäli, että hän on tiivistänyt esitykseensä stoalaisten näkemyksiä mutta tuonut mukaan myös kristillistä sävyä. Samoin mukana on jo Ranskan klassismia ennakoiva aristokraattinen sävy du Vairin varoittaessa, että ”ei pitäisi olla liiaksi yhteydessä rahvaanomaisiin ihmisiin.”

Stoalaisuus-teoksen käännösväliskoima on monessa suhteessa onnistunut. Kun teoksen aloittavassa artikkeliosastossa on varsin paljon puhetta kyynikoista, olisi kuitenkin mielellään nähnyt joitain näytteitä myös heiltä säilyneistä fragmenteista ja heitä koskevista antiikin aikaisista kirjoituksista, kuten Diogenes Laertiokselta ja keisari Julianukselta. Julianus moitti kuudennessa ja seitsemännessä puheessaan aikansa uusia kyynikkoja, jotka olivat omaksuneet varhaisten kyynikkojen ulkonaisia tapoja; näiden vastapainoksi Julianus korosti Antistheneen ja Diogeneen filosofista merkitystä. du Vairin rinnalle puolestaan olisi toivonut jotain lisää, esimerkkejä ja näytteitä teksteistä, joissa stoalaisuus ilmenee, vaikka kyseessä ei olisikaan tutkielma stoalaisuudesta. Jotain olisi toivonut myös toisena merkittävänä uusstoalaisena mainitulta Justus Lipsiukselta. Lipsiuksen ja hänen aikalaistensa (nuorempi aikalainen oli Hugo Grotius) yhteydessä kannattaisi korostaa vielä enemmän uuden, tavallaan antiikin *humanitas*-ajatuksen tilalle tulleen *doctrina civiliksen* merkitystä *homo politicuksen* kasvatuk-

sessä.² Myös Kaarakaisen mainitsemasta Espanjan stoalaisuudesta olisi mielellään kuullut lisää tai lukenut jonkin käännösnäytteen³. Kun Kaarakainen viittaa Lipsiuksen valitukseen kotimaansa Alankomaiden kohtalosta, voisi löytyä kiinnostava linkki Espanjan ja Alankomaiden välillä, sillä Alankomaat oli tuolloin Espanjan hallinnassa.

Stoalaisia saarnoja

Stoalaiset tekstit, kuten Senecan *Suuttumuksesta* tai Epiktetoksen *Käsikirja*, ovat kieltämättä rasittavaa luettavaa, jos ne arvostelijan lailla joutuu lukemaan alusta loppuun lyhyen ajan kuluessa. Tällainen elämäntarkastuksellinen kirjallisuus, jossa on myös saarnan sävyä ja jossa annetaan elämänohjeita toinen toisensa jälkeen usein aforismeiksikin tiivistettynä, soveltuu pikemminkin luettavaksi pieninä kokonaisuuksina tai annoksina. Senecan kohdalla tilannetta hankaloittavat hänen väliin maneerimaisiksi muodostuvat lyhyet virkkeensä. Toisaalta yksittäiset jaksot voivat olla havainnollisia, konkreettisia ja eläviä. Näin on etenkin Senecan kuvatessa suuttumuksen ja viastumisen ilmenemismuotoja:

”Silmät palavat ja leiskuvat, koko naama punottaa veren kuohuessa rinnan uumenista, huulet värisevät, hampaat puristuvat yhteen, hiukset sojottavat pystyssä, hengitys on pakonomaista ja vinkuvaa, sijoiltaan vääntyvät nivelet narisevat, kuuluu ähkintää, mylvintää ja katkomaista puhetta äänneillä, joista tuskin saa selvää, käsiä hakataan alinomaa yhteen, jalat polkevat maata ja koko kiihotettu ruumis uhoaa suurta suuttumusta. Näiden pöhöttyneiden itsensä turmelijoiden kasvot ovat inhottavat ja kamalat katsella, etkä tiedä, onko heidän paheensa enemmän kirottava kuin ruma.”

Senecan luettelo suuttumuksen ulkoisista ilmenemismuodoista on sellaisen jatkona jo Theofrastokselta tutusta antiikin karakterologisesta kirjallisuudesta.

Seneca elävöittää tekstiään jatkuvilla, osin makaabereilla kauhu-esimerkeillä Rooman historiasta

– sinänsä luonnollinen vertailukohta niille kauheuksille, joista hän kirjoitti tragedioissaan. Samoin kuin Danten *Inferno* on kiinnostavampaa luettavaa kuin *Paradiso*, samoin Senecan suorittama hyvän elämän tarkastelu negatiivisten esimerkkien, suuttumuksen ilmentymien ja seurausten, kautta on siltikin kiinnostavampaa kuin hänen teoksensa *Lempeydestä* (*De clementia*) tai *Onnellisesta elämästä* (*De vita beata*).⁴

Runoilijoiden merkitys

Vaikka roomalainen Cicero vain tietyiltä osin edusti stoalaisia näkemyksiä – *Stoalaisuus*-teoksen arviot hänen stoalaisuudestaan jonkin verran vaihtelevat Mikko Perälän melko selvästä kiellosta eräiden toisten esittämiin varovaisempiin kantoihin – hän on yksi kaikkein näkyvimmin teoksessa esille tulevia hahmoja. Erityisen keskeinen on tällöin hänen *Velvollisuuksista*-teoksensa. Se tulee esille keskusteltaessa yksityisomaisuuden oikeutuksesta, yleensä oikeudenmukaisuudesta ja ihmisen rooleista. Toisaalta voi väittää, että myös antiikin runoilijat välittivät ja tekivät tunnetuksi stoalaisuutta, vaikka tämä puoli ei oikeastaan ollenkaan tule esille *Stoalaisuus*-kirjassa. Vaikka esimerkiksi runoilija Horatius oli pikemminkin epikurolaisuuteen taipuvainen, hän toi ns. roomalaisoodeissaan (*Odae Romanae*) esille roomalaisen miehen hyveitä stoalaisin sävyin. Siinä missä Seneca monisanaisesti puhui suuttumuksesta, Horatius ilmaisi asian ytimekkäästi epistulassaan 1.1.: *Ira furor brevis est*. Myös Vergiliukselta löytyisi sopia vertailukohtia.

Stoalaisuus ja myöhempi moraaliopetus

Kaarakaisen ja Koukuan toimittama teos käsittelee ansiokkaasti stoalaisuuden merkitystä keskiajalla ja renessanssissa, mutta ei kajoa myöhempään kehitykseen, joka kyllä ansaitsisi oman lukunsa – jo pelkästään Suomenkin osalta. Stoalaisuuden eräitä oppeja on tunnetusti toistettu

lukemattomissa väitöskirjoissa esimerkiksi Turun akatemiassa, jossa myös kaunopuheisuuden professori Henrik Hassel luennoi jatkuvasti Ciceron *Velvollisuudesta*-teoksesta (sitä paitsi jo Agricola oli Melanchthonin perintönä viitannut Senecaan). Tämä perinne jatkui tavallaan koulujen latinanopetuksessa, jonka usein on painotettu olleen vähintään yhtä lailla moraalinen ja yhteiskuntahyveiden opetusta kuin kielen ja kirjallisuuden opetusta.⁵ Asia tulee ilmeiseksi jo pelkästään latinan kieliooppien esimerkkilauseita tarkastelemalla.

Reunahuomautuksia käännöksistä ja selityksistä

Jari Kaukuan suomennos Senecan *De ira* -teoksesta on sinänsä sujuva, mutta kerran on asia kääntynyt pääläelleen. Seneca mainitsee historioitsija Timageneesta, joka oli kirjoittanut jotain negatiivista Augustuksesta (3.22): *Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinio consenuit ac tota civitate direptus est. Nullum illi limen praecclusa Caesaris domus abstulit*. Suomentuksessa sanotaan: ”Myöhemmin Timagenes vanheni Pollio Asiniuksen seurassa. Koko valtio oli hänet hylännyt, eikä hän saanut astua millekään kynnykselle, kun Caesarin talo oli häneltä suljettu.” Suomentuksessa on ymmärretty väärin verbin *diripio* merkitys; se on paitsi ”riistää” myös ”tavoitella jonkun suosiota”. Ajatus on siis se, että kaikki kansalaiset tavoittelivat Timageneen suosiota ja vaikka Caesarin (Augustuksen) talo oli häneltä suljettu, hänellä oli pääsy kaikkiin muihin taloihin. Myöhemmin samassa kappaleessa todetaankin, että kukaan ei pelännyt Timageneen ystävyttä. Timageneen ystävän nimestä on suomentuksessa parempi käyttää muotoa Asinius Pollio.

Stoalaisuus-teoksen sisältyvistä käännösteksteistä Epikretoksen *Käsikirja* oli ennen Marke Ahosen käännöstä suomennettu kaksi kertaa. Käsittääkseni nyt ilmestynyt uusi käännös ei ole mitenkään ratkaisevasti parempi kuin edellinen, Marja Itkonen-Kailan käännös. Kun Itkonen-Kaila on *Käsikirjan*

viidennessä kappaleessa käyttänyt sanoja ”kehittymätön”, ”kehityksen alussa oleva” ja ”todella kehittynyt”, Ahonen kääntää sanoilla ”sivistynyt”, ”sivistyksen makuun päässyt” ja ”sivistynyt”. Ahosen käännös on sujuvampi, mutta toisaalta se tuo mukanaan kaiken sen painolastin, mikä ”sivistys”-sanalla on (jos kohta ”kehitys”-sanakaan ei ole mitenkään neutraali). Tilannetta hankaloittaa se, että alkutekstin ilmausten pohjana on kreikan verbi *paideuein* (vrt. *paideia*). Kun Itkonen-Kaila kääntää kappaleessa 7 ”vaimo ja lapsi”, Ahonen on maalailevampi ja samalla tarkempi: ”vaimopahanen ja lapsukainen”. Kappaleessa 8 Ahosen käännös ”Silloin elämäsi on tasaista virtaa” vastineena Itkonen-Kailan käännökselle ”Silloin elämässäsi vallitsee rauha” tavoittaa paremmin yhteyden alkutekstin viraamista merkitsevään sanaan.

Esille voidaan ottaa myös pari esimerkkiä aina hankalasti käännettävistä virka- ja ammattinimityksistä. Kappaleessa 19 Ahonen kääntää kreikan sanan *prytanis* ”neuvosmieheksi”, kun taas Itkonen-Kailalla on ”senaattori”. Selitysosastossa Ahonen viittaa siihen, että Kreikan kaupunkivaltioissa *prytaneilla* oli erilaisia tehtäviä. Toisaalta Epikretoksen voisi ajatella tarkoittaneen roomalaisia instituutioita ja kääntäneen latinan *senator*-sanan kreikan *prytanis*-sanalla, kuten sana *prytaneion* roomalaisissa yhteyksissä tarkoittaa *curiaa* (senaatin kokoushuonetta); Ahonen – samoin kuin Itkonen-Kaila – on suomentanut samassa yhteydessä sanan *hypatos* sanalla konsuli, mikä myös liittyy roomalaiseen hallintoon. Kolmas termi *stratēgos* on käännetty yleisluontoisesti sotapäälliköksi Loeb-sarjan kääntäjän W. A. Oldfatherin antaessa vastineeksi preetorin. Kappaleessa 24 mainitaan metallisepästä Itkonen-Kailan puhussa pelkästään sepästä. Ahosen ratkaisun ymmärtää, koska siinä yhteydessä puhutaan kengistä, mutta voisi ajatella lukijan vielä ymmärtävän ilman selittelyä, että seppä ja puuseppä ovat eri asioita.

Justus Lipsiuksen, johon muutamain kertaan viitataan, kohdalta jää epämääräiseksi sisällöltään hänen

luonnehdintansa ”tyylyltään hyvin oppinut”.

Kun du Vair toteaa traktaatissaan: ”Kun maailma on viisaan kotimaa, tai, oikeammin, mikään paikka ei ole maansa. Hänen kotinsa on taivaassa, jonne hän haluaa, sillä hän on täällä alhaalla vain pyhiinvaelluksella”, selityksistä ei käy ilmi, että du Vairin toteamus tulee lähelle Erasmus Rotterdamilaisen luonnehdintaa maailmankansalaisuudesta, johon kuuluu nimenomaan kristillinen komponentti. Erasmus on ilmaissut tämän kirjeessä Ulrich Zwinglille: *Ego mundi civis esse cupio communis omnium vel peregrinus magis. Utinam contingat ascribi civitati coelesti; nam eo tendo* (Minä haluan olla kaikille ihmisille yhteinen maailmankansalainen tai sitten mieluummin vieras kaikille; kunpa osakseni tulisi tulla luetuksi taivaan valtakuntaan; sillä sinne pyrin.)⁶ Erasmus toteamuksella puolestaan on edeltäjänsä Minucius Felixin dialogissa *Octavius*, jossa kristitty katsoo, ettei ihmisyyttä tunne, ellei tunne *hanc communem omnium mundi civitatem* (17.2.).

Stoalaisuus-teoksen liittyvät käytökelpoiset nimi- ja asiahakemistot. Jälkimmäisestä puuttuu kuitenkin hakusana ”kohtuus”, joka kuitenkin on teoksen kaikkein yleisimpiä termejä. Tekstissä kyllä esitellään sen kreinkielinen vastine *sôfrosynê*, mutta latinalainen tai (du Vairin yhteydessä) ranskalainen vastine eivät tule esille.

Kreikaksi kirjoittaneelta epikurolaiselta filosofilta Filodemokselta mainitaan latinankielisellä otsikolla parikin teosta; mitä niistä tiedetään tai mitä niistä mahdollisesti on säilynyt, siitä ei lukijalle anneta tietoja.

Keisarin mietteitä

Stoalaisuus-teoksen antiikin tekstien valikoimaa täydentää niin ikään 2004 ilmestynyt Marke Ahosen suomennos keisari Marcus Aureliuksen teoksesta *Itselleni*. Teos on aikaisemmin ilmestynyt vuonna 1950 Yrjö Raivion sinänsä varsin asian-tuntevana suomennoksena, jossa mukana oli humanistisia kysymyksiä ja antiikin kulttuuria harrastaneen

piispa Eino Sormusen esipuhe.⁷ Paitsi että Ahosen suomennos on tarkempi ja ajanmukaisempi, siinä on johdannon ohella myös huomattavan laaja selitysosuus⁸. Raivion käännös on jossain määrin selittelevänä sujuvampaa luettavaa; toisaalta Ahosen käännös tekee ehkä enemmän oikeutta Marcuksen tyyliille. Ahosen suomennoksen lukemista raskauttavat alkukieltä noudattelevat persoonaj- ja demonstratiivipronominit, jotka joskus ovat suomen kielen kannalta epäidiomaattisia, toisinaan taas jättävät viittaussuhteen epäselväksi.

Ahosen ja Raivion terminologisten ratkaisujen osalta voidaan mainita *hégemonikon*-termi. Ahonen on kääntänyt sen – pohjana olevan *hégemôn*-sanan huomioon ottaen – ”johtosieluksi”, kun Raiviolla on useita vastineita, ”järki”, ”terve järki”, ”periaatteet” ja ”johtavat periaatteet”.

Ahosen johdantoluku ”Marcus Aurelius ja tunteet” on hyvä täydennys sille stoalaisuuden tunneteorialle käsittelevälle aineistolle, joka tulee esille Kaarakaisen ja Kaikuan toimittamassa teoksessa. Selitysosastossa Ahonen esittää runsaasti vertailukohtia muiden antiikin filosofien suuntausten opeista. Vaikka esimerkiksi epikurolaisuus ja stoalaisuus olivat kilpailevia suuntauksia, Marcus ei välttä viittaamista tarvittaessa myös Epikurokseen (7.64; 9.41; 11.26). Ahonen toteaa selityksissään (s. 289): ”Keisaria kiehtoo eri filosofikoulujen oppien yhteneväisyys käytännön eettistä elämäntapaa koskevissa ohjeissa. Huolimatta jyrkän vastakkaisista kosmologiastaan ja antropologiastaan sekä stoalaiset että epikurolaiset korostivat mielenrauhan arvoa, ulkoisten tekijöiden merkitysten minimoimista henkilökohtaisen onnellisuuden tavoittelussa, yksinkertaista elämäntapaa ja humaania suhtautumista kansaisihmisiin.” Lisättäköön tähän vielä eräs yksityiskohta. Marcus kirjoittaa pariin otteeseen (2.5.; 7.69) siitä, että tulisi elää ja suorittaa toimensa, niin kuin se olisi elämän viimeinen ja ihminen eläisi elämänsä viimeistä päivää. Ajatus tulee lähelle Horatiuksen ohjetta *Omnem crede diem tibi*

diluxisse supremum, jonka hän esittää viehättävässä runoilija Albius Tibullukselle osoittamassaan epistulassa 1.4., samassa yhteydessä, jossa hän esittyy Epikuroksen lauman poraana (*Epicuri de grege porcus*).

Stoalaisista ajattelijoita Marcus Aureliuksella oli yhteyksiä erityisesti Epiktetokseen. Ahonen viittaa johdannossaan (s. 21) siihen, että Marcuksen kolme perushyvettä, kohtuullisuus (*sôfrosynê*), oikeudenmukaisuus ja totuus vastasivat Epiktetoksen filosofian osa-alueita, jumalten tahtoon alistumiseen, itsekkäiden pyrkimysten torjumiseen ja väärään toimintaan pakottavien uskomusten hylkäämistä.

Marcus Aureliuksen esityksestä voi sanoa samaa kuin edellä käsitellystä Senecan tutkielmasta. Yhtenäisenä kokonaisuutena luettuna se on uuvuttava. Teosta onkin luontevinta lukea paloina sieltä täältä jonkinlaisen hartaus- ja ohjekirjan tapaan. Senecaa paljon enemmän Marcus käyttää lyhyitä, imperatiivimuotoisia kehotuksia: tee sitä, älä tee tätä. Eräänlaista huipentumaa Marcuksen ihmis- ja elämäkäsitelyssä merkitsee hänen sinänsä vaikuttava luettelonsa teoksen toisen kirjan lopussa – tavallaan hänen vastineensa keisari Hadrianuksen kuuluisalle ”Animula vagula”-runolle. Marcus kirjoittaa:

”Ihmiselämän aika on piste, oleminen virtaa, aistihavainto sumea, koko ruumiin yhteys mädäntyvä, sielu pyörre, onni vaikea aavistaa, maine epävarma; lyhyesti, kaikki mikä kuuluu ruumiiseen on joki, kaikki mikä kuuluu sieluun on unikuva ja turhuus, elämä sota ja matka vierailu maalla, jälkimaine unohtus.”

Kun tilanne on tämä, ainoastaan filosofia kykenee toimimaan oppaana. Filosofia puolestaan opetti tyytymään jumalten tahtoon. Tähän taas liittyy tietty kovuus: ihmisen tuntema rakkaus toiseen ihmiseen ei esimerkiksi ole rakkautta toiseen ihmiseen ihmisenä vaan hänen omana kohtalonosanaan. Näin ollen, kuten Ahonen asian ilmaisee: ”filosofin tulee hyväksyä yhtä tyytyväisenä toisen ihmisen kuolema ja elämä,

terveys ja sairaus, onhan kaikki tahtaava aina kokonaisuuden kannalta parasta”. Ahonen kuitenkin muistuttaa (s. 35), että Marcuksella itsellään oli nuoruudessaan vaikeata olla surematta erään opettajansa kuolemaa, jolloin keisari Antoninus Pius, Marcuksen edeltäjä ja suuresti ihailema hallitsija, oli sanonut (*Historia Augustan* mukaan): ”Antakaa hänen olla ihminen, sillä ei filosofia eikä keisarikunta voi ottaa pois tunteita.” Ymmärsikö Antoninus sitenkin paremmin elämää kuin hänen filosofoiva seuraajansa?

Viitteet

1. Ks. myös Simo Knuutila, Tahto ja tunne – stoalaisuus eurooppalaisessa ajattelussa. *Suomalainen Tiedakatemia. Vuosikirja 2004*. Helsinki 2005, 41–47.
2. Rudolf Pfeiffer, *History of Classical Scholarship from 1300 to 1850*. Clarendon Press, Oxford, 1976, 124–128.
3. Francisco de Quevedosta ks. myös Anders Cullhed, *Diktens tidrymd. Studier i Francisco de Quevedo och hans tid*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1995; Quevedon stoalaisuudesta sivut 144–159.
4. Senecan paljon huomiota herättänyttä näkemystä orjista on käsitelty äskettäin Antti T. Oikarinen artikkelissaan ”Stoaan utopia. Ihmisoikeudet ja orjaksuus Senecalla”, *niin & näin* 2/2006, 7–15.
5. Latinan opetuksen merkitystä ennen kaikkea moraaliarvojen opetuksena ja kansalaiskasvatuksena on painottanut voimakkaasti Matti Klinge esim. teoksessaan *Romanus sum. Kirjoituksia Euroopasta*. Otava, Helsinki 1991, 278.
6. Pfeiffer, *op. cit.*, 73–74.
7. Eino Sormusella oli läheiset yhteydet taidefilosofi K. S. Laurilaan ja kirjallisuudentutkija Eino Railoon, joiden eräänlaisena lempeämpänä vastineena häntä voidaan pitää. Raivion suomennoksen kirjoittamansa esipuheen ohella Sormunen käsiteli Marcus Aureliusta pienessä esseessä ”Filosofian lohdutuksesta” teoksessa *Kirkkotarhaa ja kulttuurimaata* (Aura, Turku 1945). Teoksensa *Pysähdy miettimään* (Tammi, Helsinki 1953) esseessä ”Ikivanhaa kuolemanrunoutta” hän viittasi lyhyesti *ubi sunt qui ante nos*-topokseen Marcus Aureliuksella.
8. Pieni muistutus kustantajalle: nimilehdellä tulee mainita myös kääntäjän johdannosta ja selityksistä.